

PÁLYAVÁLASZTÁSI SZÁNDÉKOK

ATAVALYI ÉVBEN A FŐVÁROSI PÁLYAVÁLASZTÁSI TANÁCSADÓ munkatársai – a *Művelődési és Köznevelési Minisztérium* megbízásából – kiterjedt vizsgálatot folytattak általános iskolás hetedik osztályos tanulók, szüleik és pedagógusaik között a pálya- és iskolaválasztás kérdéskörét illetően¹. Mivel az elmúlt évtized jelentős gazdasági-társadalmi átalakulásokat hozott, a pályaválasztás területén is átrendeződ(het)tek bizonyos hangsúlyok. Vizsgálatunkban arra törekedtünk, hogy – a pályaválasztási tanácsadás során adódó egyéni tapasztalatok mellé – nagyobb léptékű, átfogóbb képet kapjunk arról: vajon a középiskola-választás előtt álló gyerekek, szüleik és pedagógusaik hogyan szembesülnek a pályaválasztás kérdéskörével, milyen jövőkép, ismeret- és értékrendszer szerint ítélik meg azt, illetve mennyire ismerik az előttük álló lehetőségeket.

Kutatásunk során az ország különféle helyeiről – Budapestről, megyeszékhelyekről és kisvárosokból, valamint falvakból – összesen 2123 személy (1076 hetedik osztályos általános iskolai tanuló; a vizsgálatban résztvevő gyerekek szülei közül 695-en; valamint 352 általános iskola felső tagozatán tanító pedagógus) adatát dolgoztuk fel. Kérdőíveinket a pályaválasztási tanácsadási munka közben megfogalmazódott kérdéseinkre, hipotéziseinkre alapozva állítottuk össze, és háromféle változatban adtuk közre a tanulók, a szülők és a pedagógusok csoportjának.

Pálya- és iskolaválasztás

A válaszok elemzését a pályaválasztás alapvető kérdésénél: *a továbbhaladási irány megjelölésénél* kezdjük. Ezen a ponton – egyáltalán nem meglepő módon – nagy egyezéseket találtunk mindhárom csoport (a gyerekek, a szülők és a pedagógusok) esetében: az általános iskolai tanulmányok befejezte után – gyakorlatilag kivétel nélkül – feltétlenül szükségesnek tartják a tanulmányok folytatását. A gyermekeknek feltett konkrétabb kérdésre – „Milyen pályát szeretnél választani?” – kapott válaszok között szereplő foglalkozások nagy része gyűjtő kategória; a könnyebb kezelhetőség kedvéért ezeket soroltuk az érintettek konkrét elképzelésre vonatkozó válaszait, remélve, hogy ezzel nem mosunk el lényeges eltéréseket².

Ha a foglalkozások *preferencia-sorrendjének* élmezőnyét nézzük, könnyen megállapíthatjuk, hogy a legkedveltebb szakmák tekintetében igen nagy az egyetértés: a sorrend – a fiúké, a lányoké és a településtípusonként összesített lista – első három helye mindössze kilenc szakmát ölel fel. Ezek között is kiemelkedik a számítástech-

¹ A tanulmány eredeti címe: *A pályaválasztási szándék vizsgálata hetedik osztályos tanulók, szüleik és tanáraik véleményének tükrében*. Fővárosi Pályaválasztási Tanácsadó, Budapest, 1997.

² Például a „vendéglátóipari” fogalomkörbe soroltuk a pincér, szakács, szállodai portás foglalkozásokat, tudván azt, hogy pszichológiailag ezek élesen különbözhetnek; osztályozzuk csak ezeket az emberekkel való foglalkozás szempontjából... Főbb áramlatok statisztikai úton való kimutatásához azonban elégségesnek láttuk ezt az utat választani.

nika (a fiúknál abszolút elsőként), valamint az olyan diplomás pályák (például az ügyvéd, a bankár, az orvos), amelyek magas kereseti lehetőséggel kecsegtetnek.

Nemenként nézve a két csoport markáns különbségeket nem mutat, de azért a megfelelő oldalakon jellemzően feltűnnek az inkább „férfias” (a műszaki, építő- és faipari, valamint a közlekedési) és a női vagy elnőiesedett (tanítói, egészségügyi) foglalkozási irányok.

A leggyakrabban választott szakmák/foglalkozások Budapesten (%)

	Fiúk		Lányok		Összesen	
1.	számítástechnikai	17,2	kereskedelmi	12,8	számítástechnikai	12,6
2.	jogi	9,4	jogi	10,6	jogi	9,9
3.	vendéglátóipari	6,3	orvosi	10,6	kereskedelmi	7,2
4.	műszaki középfokú	6,3	tanító/óvodaped.	8,5	gazdasági	6,3
5.	közlekedési	6,3	gazdasági	8,5	orvosi	6,3
6.	műszaki felsőfokú	4,7	számítástechnikai	6,4	vendéglátóipari	5,4
7.	gazdasági	4,7	tanárképzés	4,3	közlekedési	3,6
8.	orvosi	3,1	vendéglátóipari	4,3	műszaki felsőfokú	3,6
9.	kereskedelmi	3,1	művészeti	4,3	tanító/óvodaped.	3,6

A leggyakrabban választott szakmák/foglalkozások a vidéki városokban (%)

	Fiúk		Lányok		Összesen	
1.	számítástechnikai	14,2	vendéglátóipari	10,6	számítástechnikai	9,1
2.	építőipari	7,8	jogi	9,4	vendéglátóipari	9,1
3.	vendéglátóipari	7,4	kereskedelmi	9,4	jogi	7,8
4.	közlekedési	7,4	egészségügyi	7,9	kereskedelmi	6,5
5.	jogi	6,0	gazdasági	5,7	orvosi	4,9
6.	orvosi	5,7	tanárképzés	5,4	egészségügyi	4,7
7.	műszaki középfokú	5,3	számítástechnikai	4,8	gazdasági	4,2
8.	műszaki felsőfokú	5,0	orvosi	4,2	építőipari	3,6
9.	faipari	4,3	közp.-postaforg.	2,7	tanárképzés	3,6

A leggyakrabban választott szakmák/foglalkozások a kistelepüléseken (%)

	Fiúk		Lányok		Összesen	
1.	számítástechnikai	12,4	vendéglátóipari	11,8	vendéglátóipari	10,0
2.	műszaki középfokú	10,7	kereskedelmi	10,6	kereskedelmi	8,2
3.	közlekedési	8,9	egészségügyi	8,7	számítástechnikai	7,3
4.	vendéglátóipari	8,3	kézműipari	7,5	jogi	5,5
5.	építőipari	8,3	jogi	6,8	műszaki középfokú	5,5
6.	faipari	7,1	tanárképzés	6,2	közlekedési	4,5
7.	kereskedelmi	5,9	orvosi	6,2	építőipari	4,2
8.	mezőgazdasági	5,9	gazdasági	3,7	kézműipari	4,2
9.	jogi	4,1	idegenforgalmi	3,7	mezőgazd./tanári	3,3

Érdekes és említésre méltó két igen gyakran választott szakma – a vendéglátás és a kereskedelem – megoszlása a főváros és a vidék között. A táblázatból látható, hogy a kereskedelmi pályák Budapesten megelőzik a vendéglátóipart, a vidéki városokban és a kistelepüléseken ez fordítva van. Elképzelhető, hogy a vendéglátóipari ágazatok vidéken jelenleg fellendülésben vannak, míg a fővárosban már telítődtek. Az is valószínű, hogy a preferált vendéglátóipari tevékenységformák jelentősen eltérnek a két csoport (vidék és főváros) között: Budapesten esetleg nagyobb előképzettséget (például nyelvtudás) és nagyobb beruházást igényelnek – emiatt szűkebb

kör számára elérhető. Vidéken a vendéglátó tevékenységek folytatása ma még valószínűleg könnyebben megvalósítható, és – a frekvenciált idegenforgalmi helyeket kivéve – inkább a belföldi/helyi forgalomra korlátozódik.

A kereskedelem ezzel szemben Budapesten „kecsegtetőbb” látszatot kelt, talán könnyebb az elhelyezkedés, és kevesebb előkészületet (nyelvtanulás, képzettség, beruházás) igényel. Azt, hogy ennek ellenére vidéken mégis a vendéglátóipar mögé szorult a népszerűségi listán, azzal magyarázhatjuk, hogy ugyanott a vendéglátóipari tevékenységek ma igazi „divatszakkák”.

Úgy tűnik, hogy a *település jellege* valamennyire befolyásolja a kitűzött pályacélt: minél nagyobb lélekszámú a tanuló lakhelye, annál erősebb az igény a magasabb iskolai fokozat elérésére. A fővárosban nagyobb a kereslet a diploma iránt, mint a megyeszékhelyeken; a felsőoktatás iránti érdeklődés a falvakban a legkisebb. Az egészségügyi pályák vidéken keresettebbek, a fővárosban gyakorlatilag nincs érdeklődés irántuk. Ugyanilyen érdekes a kontraszt a kézműipar eltérő megítélésében – a falvak javára. A lányoknál az élelmiszer-, a textil- és a vegyipari ágazatok a nem kedvelt pályák közé tartoznak.

Főiskolai-egyetemi szinten érdektelenség mutatkozik a természettudományos, a művészeti, az agrár és a műszaki oktatás iránt. Budapesten a felsőoktatás tekintetében igen kevesen jelölték meg a bölcsészettudományt.

Általános tendenciának tűnik, hogy a kisebb településeken a középfokú végzettséget ítélik a legfontosabb célnak, s a nagyvárosokban megcsappant vonzerejű közlekedési, műszerési, építőipari szakmáknak is itt a legnagyobb a népszerűségük. A számítástechnika harmadik helyezése viszont itt is a korszerű technikai-műszaki ismeretek elérésére irányuló törekvéseket jelzi.

Ha a foglalkozások választását a *tanulmányi eredmények* szerinti megoszlásában is szemügyre vesszük, képet kaphatunk arról, hogy ezek az elképzelések mennyire reálisak. A tanulmányi átlagokat öt csoportra osztva látható, hogy a felsőfokú végzettséget igénylő pályák még a közepes tanulók törekvései között is felbukkannak – ez elsősorban a fővárosban jellemző. A kvalifikált szakmák számának a tanulmányi eredménnyel való csökkenése azonban arra utalhat, hogy a tanulók többé-kevésbé reálisan ítélik meg továbbtanulási esélyeiket.

Hogyan látják ezt a kérdést a megkérdezett gyerekek szülei? – A feltüntetett foglalkozások rangsorait tekintve nagyfokú egyezéseket találunk a gyermekek adataival. Mivel a gyermek számára választott pálya és a korábbi elképzelések között mélyebb összefüggések lehetnek, ezért a szülőknél rákérdeztünk arra is, hogy *milyen elképzeléseik voltak* fiatalabb korukban saját jövőjükkel kapcsolatban ezek mennyire teljesültek; és ha nem, milyen okot tulajdonítanak a sikertelenségnek. A saját sikertelen és a gyermeknek szánt pályaelképzelések egyezése alapján úgy tapasztaltuk, hogy meghiúsult elképzeléseiket elsősorban az *anyák* szeretnék gyermekeik életében megvalósultatni. Saját kudarcainak okát a szülők egyébként részben családjuk *anyagi helyzetével*, részben a felvételi vizsgán elért sikertelen eredménnyel magyarázták. A legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy véleményük a korábban elképzelt pályával kapcsolatban már megváltozott.

Az is látszik, hogy azokat a foglalkozásokat, amelyeket gyermekeiknek javasoltak, a szülők szerint nem fenyegeti a *munkanélküliség* veszélye. Valószínűleg ez utóbbi igen fontos szempont számukra, ami önmagában nem baj, hiszen a létbiztonságra való törekvés természetes beállítódásnak vehető; a problémát inkább a vá-

lasztott szakmák *szűk körében* látjuk, valamint abban, hogy a preferált foglalkozások szinte kivétel nélkül a *magas jövedelem és az anyagi biztonság* dimenziójában állnak első helyeken, és kevésbé az intellektuális, illetve egyéb értékek mentén (mint például a valamely tehetségre való alapozottság vagy az egyéni érdeklődés kibontakoztatása).

A szülők által *legkevésbé vonzó*nak ítélt szakmák sorrendje szerint néhány foglalkozás esetében megoszlanak a vélemények, így például az orvosi, a kereskedelmi és a vendéglátóipari pályák a népszerűtlenségi lista elején is megjelennek. Ehhez nem tudunk megjegyzést fűzni, de érdekes lenne e szakmákat azon szülők foglalkozásával összevetni, akik ezeket beírták – mint ahogyan ezt a pedagógusok esetében meg is tettük. Mindenesetre elképzelhető, hogy az elutasított szakmák élvonalában megjelenő néhány foglalkozást – amelyeket a preferáltak között is megelünk – éppen a *hasonló foglalkozású* szülők tüntették fel, kifejezván ezzel saját életpályájukban megélt csalódásaikat. Egy másik magyarázat az lehet, hogy a szülő a saját gyermekeére szabottan ítélve hozta ezt a döntést (hiszen a kérdés így hangzott: „Milyen foglalkozás(oka)t választana szívesen/nem szívesen gyermeke számára?”)

	Mit választana gyermekének	Mit akart fiatal korában választani	A legkevésbé fenyegeti a munkanélküliség veszélye	Legkevésbé vonzó
1.	Számítástechnika	Tanárképző főisk.	Jog	Egyéb*
2.	Jog	Tanító/óvodaped.	Egyéb (szolgáltatás)	Egészségügy
3.	Vendéglátás	Eü. (középfokú)	Orvos	Műszaki középszintű
4.	Felsőf. gazd. végz.	Kereskedelem	Gazdasági felsőokt.	Kereskedelem
5.	Tanárképző főisk.	Orvos	Számítástechnikai	Tanárképző
6.	Orvos	Műsz.főisk./egyet.	Kereskedelmi	Vendéglátás
7.	Középf.műsz.végz.	Ruhaip. (varrónő)	Közgazd. közép.	Orvos
8.	Idegenforgalom	Közlekedés	Vendéglátás	Ruhaipar
9.	Közlekedés	Középf.műsz.végz.	Egészségügy	Mezőgazdaság

* Az „egyéb” kategória olyan foglalkozásokat jelöl, amelyek viszonylag ritkák, nehezen kategorizálhatók és alacsony presztízssűek – például fodrász, vadór, rakodómunkás stb.

Bár a táblázatokban nincs utalás erre, mégis meg kell említenünk, hogy a szülők *iskolai végzettsége* általánosságban igen meghatározó gyermekük iskolatípusának kiválasztásában: legalább azt az iskolai végzettséget célozzák meg gyermekük számára, mint amelyikkel ők maguk rendelkeznek. Ugyanakkor a család egyéb szociológiai tényezői (családi állapot, gyermekek, illetve együtt élő családtagok száma) a pályorientációt lényegesen nem befolyásolják. Szintén iskolai végzettségtől függetlenül a szülők – érthető módon – az elégséges, gyenge és közepes eredményű gyermekeket is továbbtanulásra biztatják.

Míg a továbbtanulás mindhárom csoportban egyaránt cél; településtípusonként – a szülők iskolázottsága és a gyerekek tanulmányi eredménye függvényében – eltérés mutatkozik a megcélzott *végzettség* tekintetében. Látjuk, hogy a végzettségek választási gyakorisága a szakiskolától kezdve egy bizonyos – településtípusoktól függő – szintig növekszik, utána ismét csökken. Kivételt ez alól kétféle végzettség: az érettségi után szereshető technikus és a felsőfokú tanfolyami képzés jelent: itt visszaesnek a gyakorisági értékek. Ez jelentheti azt, hogy e két képzési forma nem rendelkezik olyan presztízzsel, mint akár a szakmunkás végzettség (hiszen vidéken utóbbi ezeknél támogatottabbnak tűnik); valószínűbb azonban, hogy ezek a fokoza-

tok a többi lehetőségnél ismeretlenebbek. A szülők vágyait tekintve látható, hogy a felsőoktatásban való végzettség a legáltalánosabb kívánalom.

	Szak-iskola	Szak-munkás	Érett-ségi	Techn-oklevél	Tan-folyam	Főiskolai diploma	Egyet. diploma	Dok-torátus	Tud.fo-kozat
<i>Meddig szeretné, hogy gyermeke eljusson (%)</i>									
Budapest	2,4	7,4	18,5	8,6	1,2	23,4	19,7	7,4	3,7
V. város	1,4	7,8	19,8	7,1	1,9	26,9	25,7	5,4	1,9
Kistelep.	3,1	15,5	16,1	11,9	4,1	26,9	12,9	3,6	3,1
<i>Meddig támogatná anyagilag gyermekét (%)</i>									
Budapest	2,7	5,5	16,4	4,1	4,1	21,9	30,1	5,5	9,5
V. város	1,0	7,5	16,9	5,0	0,7	24,9	34,9	5,2	6,2
Kistelep.	3,2	15,0	13,4	10,7	5,9	24,7	17,2	4,8	5,3

Az anyagi támogatottság tekintetében a kistelepülések valamennyivel szegényebbeknek tűnnek a városiaknál, bár a gyermekek esetleges vágyait összesítő adatokból kiderül, hogy a szülők itt is szinte valamennyi képzési formára hajlandóak áldozni: még akkor is, ha ők alacsonyabb iskolai végzettséggel is megelégedtek volna.

Az anyagi támogatás más, konkrétabb formáját vizsgálva az is érdekelt bennünket, hogy a szülők – a továbbtanulási cél érdekében – járatták-e gyermekeiket valamilyen *különórára*. E nyilvánvalóan anyagi helyzetűtől is függő kérdésre adott válaszokat néhány szociológiai változó szerint csoportosítva kisebb eltéréseket találtunk: az együtt élő szülők inkább támogatják gyermekeik különóráját, mint a gyermekeiket egyedül nevelők; a szakköri, illetve zenei foglalkozásokra többségében a két-három gyermekes családokból járnak; a jó tanulmányi eredmény és a különóra járás erősen összefügg – növelve a jobb középiskolákba való bejutás esélyét. A sport általánosságban a legnépszerűbb külön foglalkozásnak bizonyult valamennyi településtípuson. Némi borúlátásra adhat okot, hogy a gyenge tanulók csekély mértékben vesznek részt különórákon, még az egyébként ingyenes (és – elvileg – számkukra fenntartott) iskolai korrepetálásokon is.

Járattja-e gyermekét különórára (%)

	Igen					Nem
	sport	zene	korr.	szakkör	egyéb	
Budapest	13,5	2,7	6,7	2,7	31,1	41,9
Vidéki városok	6,7	3,8	2,6	2,1	33,6	50,1
Kistelepülések	4,4	7,1	2,7	7,7	18,1	59,3

A jelen létbizonytalanság egyik megnyilvánulásaként értelmezhetjük, hogy a szülők nagy része – különösen az érettségizettek és az annál magasabb végzettségűek – fontosnak tartja egynél több szakma megszerzését. Ez a korábban egyáltalán nem divatos felfogás áttevődött a gyermekekre is: gyakorlatilag ugyanolyan arányban keresik az egyetlen végzettséget.

Elegendőnek tartja-e egyetlen szakképesítés megszerzését (%)

	Szülő		Gyerek	
	Igen	Nem	Igen	Nem
Budapest	24,6	75,3	25,7	74,2
Vidéki városok	23,3	76,6	23,7	76,3
Kistelepülések	27,6	72,3	24,1	75,7

Eddigi tapasztalatainkat úgy összegezhethetjük, hogy a *továbbtanulás irányának* megjelölése – a gyermekeknél és a szülőknél egyaránt – hasonlóságot mutat mind a „férfi-női”, mind az egzisztenciálisan biztos-bizonytalan foglalkozások megítélésében. Úgy tűnik, a gyermekekben is tartja magát az a szülőktől származó állásfoglalás, hogy a fiúk szakmát is szerezzenek az érettségi bizonyítvány mellé. Ezért a fiúk a szakközépiskolai továbbtanulásban elkötelezettebbek. A lányok esetében az utóbbi évtized leginkább a fővárosiaknál hozott változást: a korábban népszerű középfokú egészségügyi képzés helyett ma a szolgáltatóipar (vendéglátóipar, kereskedelem) területét keresik inkább.

A pályaválasztási tanácsadás mindennapi gyakorlatának szomorú tapasztalata, hogy a gyermekek ismeretei – akár tantárgyakban, akár a mindennapi életben való eligazodáshoz szükséges készségekben mérve – nagyon felszínesek, hézagosak. Ezért fontosnak tartottuk, hogy képet kapjunk arról, hogy a gyermekek *honnan ismerik a választott pályát*. Az ismeretek realitását így nem tárhattuk fel, de azok forrásaira következtethetünk:

Honnan ismeri a választott pályát (%)

	Szülői vél.	Környezetben látta	Pályán levő ismerős	Kiadvány, rendezv.	Média (tv, újság)	Barátok választása	Tanári vél.
Budapest	46,3	13,7	10,5	7,3	8,4	3,2	6,4
Vidéki város	43,7	23,6	11,8	8,5	8,1	4,2	0,9
Kistelepülés	49,2	22,7	12,6	6,6	4,7	5,4	0,6

Az adatok közül figyelemre méltó, hogy a *pedagógusok szerepe* a pályák megismertetésében – még akkor is, ha a hetedik osztályban a pályaválasztás kérdése még nem kerül előtérbe – milyen csekély, a fővároson kívül ezt elenyészőnek nevezhetjük. A *média* – különösen a kistelepüléseken – szintén nem számottevő mértékben szolgál a pályák iránti ismeretek forrásaként.

Itt is megfigyelhető, hogy a gyermekek és szülei pályaelképzelései között nincsenek jelentős eltérések (hiszen a pálya megismertetésében a szülőké a vezető szerep); a szülők – természetesen – nagy befolyással bírnak a továbbtanulás irányának meghatározásában. Mindennek ellenére a pályaválasztási tanácsadásban szerzett gyakorlati tapasztalatunk alapján azt mondhatjuk, hogy *a gyermekek nem ismerik az elérhető pályák világát, az erről szóló ismereteik felszínesek, iskolaválasztásukban többnyire a formai elemek töltenek be meghatározó szerepet*.

A szülőktől azt is megkérdeztük, mennyire tekintik partnernek a pedagógust a pályaválasztás problémáinak megoldásában. Nagyrészt kedvezően nyilatkoztak, a legpozitívabb válaszokat a kistelepüléseken adták. A falun élők nagyobb elégedettsége elvileg tükrözheti a tanárok ténylegesen nagyobb segítőkészségét, de elképzelhető az is, hogy a kisebb településeken a pedagógusi állás még nagyobb presztízzsel rendelkezik, mint a népesebb helyeken.

A szülők véleménye a pedagógus hozzáállásáról (%)

	Támogató	Visszafogó	Közömbös
Budapest	81,2	2,9	15,9
Vidéki városok	82,8	3,3	16,3
Kistelepülések	85,8	2,9	11,1

A falun gyakran közelebbi ismeretségek is eredményeznek ilyen hatást. Mindenesetre utóbbi adatunk – közelebbi vizsgálat nélkül – ellentmond a gyerekek véleményének, miszerint a pedagógus pályaválasztásban betöltött informatív szerepe elhanyagolható.

A középiskolák megítélése

Külön kérdéscsoportot alkotott mindhárom kérdőív-típusban az a terület, amely a *középiskolák ismertségéről, vonzerejéről, és az oda való bekerülési esélyről* tájékozódott. Ennek feltérképezésére a szociálpszichológiában használatos egyik *attitűd-vizsgálati módszert* használtuk. Az attitűd fogalma a pszichológiában azokra a *beállítódásokra* – ezen belül hiedelmekre, előítéletekre, érzelmekre, ismeretekre – vonatkozik, amelyek a döntéseinkben, cselekedeteinkben meghatározó szerepet töltenek be. Kérdőívünkben iskolatípusokat kellett megítélni – 1-től 5-ig osztályozni – ismertség, vonzerő és bekerülési esély szempontjából. Az osztályzat az adott attitűd erősségét volt hivatott jelölni úgy, hogy valamennyi számjegyhez egy általunk előre megfogalmazott vélemény-fokozatot társítottunk. Eszerint akkor tekinthetünk átlagosnak egy véleményt (attitűdöt), ha annak erőssége a 3-as értéktől nem nagyon tért el.

A *középiskolák* általában vett megítélésében (*vonzerő*) a pedagógusok adták a legmagasabb értékeket, a legalacsonyabbakat pedig a gyerekek. Azt tapasztaltuk, hogy a középiskolák összességével szemben mindhárom csoportban inkább negatív irányba tartó attitűdöket táplálnak (a teljes népesség átlaga csupán 2,42!). A legkedvezőtlenebb megítélést a gyermekek adták (2,10), azután a szülők következnek (2,28), majd a pedagógusok – bár még ők sem érik el az átlagot (2,89). A számértékekből látszik, hogy az iskolák megítélésében a szülők és a gyerekek véleménye áll egymáshoz közelebb.

Kitűnik, hogy a szakközépiskolák és a gimnáziumok igen előnyösnek, a szakmunkásképzők pedig alacsony presztízsűnek tartott, kevésbé preferált iskolatípusok. Az egyes középiskola-típusokat a három csoport hasonlóan értékelt. A soron következő táblázatból jól látható, hogy a vonzó iskolák nagyjából megfeleltethetők a vonzó foglalkozásoknak/pályáknak. Ugyanakkor a három vizsgált csoport sorrendjeinek első harmadában kevés eltérés volt tapasztalható – különösen az első hat helyet tekintve, ahol mindössze hét (!) iskolatípust találunk. Míg a szülők és a gyermekek egyetértettek a preferenciában, az elutasított (alacsonyán értékelt) iskolákban némi különbség mutatkozott. Ez arra utalhat, hogy a gyermekek az iskolákkal kapcsolatos attitűdöket átvették szüleiktől, ez azonban csak a pozitívan értékeltre vonatkozott; a sorrendek alsó részein található eltérések magyarázata az lehet, hogy az itt szereplő érdektelen szakmákat nem ismerik.

A *legkevésbé ismert* iskolatípusok közé a felzárkóztató orientációs képzés (9-10. osztály), a speciális szakiskola, az alapítványi vagy magángimnáziumok és a betanított szakképesítést nyújtó szakiskola tartoznak.

A középiskolák vonzerejét illető nagyfokú egyetértés érdekes módon oszlik meg a *bekerülési esélyek* megítélésében: míg az előbbi kérdésben a három csoport válaszai között nem volt eltérés, ezen a téren a szülők (2,72) és a gyerekek (2,66) sokkal pesszimistábbnak mutatkoztak, mint a pedagógusok (3,52). Ez érthető, hiszen jelentős perspektíva-különbség húzódik meg utóbbiak és a két előző csoport között: a

pedagógusok évfolyamról-évfolyamra figyelemmel kísérik a középiskolába kerülés feltételeinek alakulását, jobban átlátják a demográfiai változásokat, mint a szülők és a gyerekek, akik csupán saját helyzetükből kitekintve láthatják a körülményeket, valamint – nem utolsó sorban – személyesen kevésbé involváltak a kérdésben.

A legvonzóbbnak tartott középiskolák

	Gyermek	Szülő	Pedagógus
1.	szám.techn. szakköz.	szám.techn. szakközépip.	szám.techn. szakköz.
2.	gimnázium	gimnázium	idegenforgalmi szakköz.
3.	kereskedelmi szakköz.	idegenforgalmi szakköz.	gimnázium
4.	vendéglátóip. szakköz.	kereskedelmi szakköz.	vendéglátóip. szakköz.
5.	idegenforgalmi szakköz.	kéttannyelvű gimnázium	kereskedelmi szakköz.
6.	kéttannyelvű gimnázium	közg.-postaforg. szakköz.	kéttannyelvű gimnázium
7.	vendégl. szakmunk.	vendéglátóip. szakköz.	vendégl. szakmunk.
8.	keresked. szakmunk.	művészeti szakköz.	egészségügyi szakköz.
9.	közg.-postaforg. szakköz.	vendégl. szakmunk.	keresked. szakmunk.
10.	egészségügyi szakköz.	keresked. szakmunk.	művészeti szakköz.

A legrealisabbnak a pedagógusok rangsorát tekinthetjük. Az általuk megadott első öt iskolatípus közül a szülők és a gyermekek által megadott sorrendek hasonló részében egy sem szerepel! Az utóbbi két csoport láthatóan – a pszichológia tapasztalatában egyáltalán nem meglepő módon – a megjelölésben vágyaikat is kifejezték. A preferált szakmákból nem, csak az iskolázottság szintjéből engedtek: ezzel magyarázható, hogy a szakközépiszkolák mellett a rangsor elején megjelennek a szakmunkásképzők is – igaz, olykor csupán követve a szakközépiszkolát...

Ahová a legkönnyebb bekerülni

	Gyermek	Szülő	Pedagógus
1.	vendéglátóipari szakmunk.	gimnázium	háziasszonyképző szakisk.
2.	kereskedelmi szakköz.	kereskedelmi szakköz.	felzárkóztató orient. képz.
3.	kereskedelmi szakmunk.	kereskedelmi szakmunk.	betanított szakképzés
4.	vendéglátó-ipari szakköz.	vendéglátó-ipari szakmunk.	mezőgazdasági szakmunk.
5.	élelmiszeripari szakmunk.	vendéglátó-ipari szakköz.	textilipari szakmunk.
6.	gimnázium	élelmiszeripari szakmunk.	élelmiszeripari szakmunk.
7.	élelmiszeripari szakköz.	számítástechnikai szakköz.	építőipari szakmunk.
8.	mezőgazdasági szakmunk.	élelmiszeripari szakköz.	egészségügyi szakiskola
9.	számítástechnikai szakköz.	betanított szakképzés	faipari szakmunk.
10.	közlekedési szakmunk.	közg.-postaforg. szakköz.	közlekedési szakmunk.

A pedagógusoktól az után is érdeklődtünk, hogyan látják a továbbtanulási esélyek változását az utóbbi évtizedben, milyenek találják a gyermekek felé érkező *elvárásokat*, milyen szakmát *ajánlanának* vagy *nem ajánlanának* tanítványaiknak; a középiskolai felvételi *vizsgákon*, illetve az *iskolaválasztásban* szerintük milyen *szempontok* érvényesülnek. Ahhoz, hogy differenciáltabban értékelhessük válaszaikat – a település szerinti bontás mellett – *nemük* és a *pályán eltöltött idő* szerint is készítettünk kimutatást.

A vizsgálatban részt vevő pedagógusok többsége (63,4 %-a) szerint a középiskolába való bejutás esélyei javultak, bár a férfiak kissé sötétebben látják a helyzetet. E kérdésben a vidéken élő pedagógusok a legoptimistábbak. A pályán kevesebbet (0-5 évet) eltöltött pedagógusok derülátóbban ítélték meg a bekerülési esélyeket,

mint régebb óta tanító kollégáik. Ezzel talán összefügg az is, hogy ők azok, akik a gyermekekkel szembeni elvárásokat – mind a szülők, mind a pedagógusok részéről – a leginkább reálisnak tartják. Érdekes, hogy a női pedagógusok szigorúbban ítélik meg a szülőket, mint a férfiak, viszont kissé elnézőbbek és optimistábbak az iskolákkal szemben.

	Buda- pest	Vidéki városok	Kistele- pülések	Pályán töltött idő (év)			Nem	
				0-5	6-20	21-	Férfi	Nő
<i>Pedagógusok a középiskolákba való bekerülési esélyek változásáról (%)</i>								
Javult	71,4	56,9	76,2	72,7	57,4	68,2	55,7	65,6
Romlott	12,2	22,0	10,0	13,6	20,4	15,9	25,3	15,7
U.olyan	12,2	19,7	12,5	13,6	20,4	13,6	19,0	16,5
<i>Pedagógusok a szülők gyermekeikkel szembeni elvárásairól (%)</i>								
Túlzott	48,9	66,8	58,7	56,8	62,5	65,1	58,2	64,1
Alacsony	24,5	13,4	11,2	15,9	14,2	14,4	17,7	13,5
Reális	20,4	17,5	26,2	25,0	20,4	17,4	22,8	19,0
<i>Pedagógusok a középiskolák tanulóikkal szembeni elvárásairól (%)</i>								
Túlzott	28,5	40,4	22,5	18,8	44,3	27,3	35,4	34,4
Alacsony	10,2	9,4	28,7	22,7	8,5	18,2	12,7	14,3
Reális	55,1	47,1	41,2	56,8	43,2	49,2	51,9	45,8

A középiskolákba való *felvétel* lényeges szempontjainak pedagógusok szerinti rangsorát a következő táblázat mutatja. Érdekes, hogy a városi pedagógusok a felvételi vizsgán nyújtott teljesítményt tartják a legfontosabb tényezőnek, a kistelepüléseken tanítók szerint pedig az iskolából hozott pontok döntőbbek. Még a gyengébb (2,7 átlag alatti) tanulóknak is a pedagógusok mintegy háromnegyede (kivéve a 6-20 éve pályán levőket) javasolná a továbbtanulást, a fővárosban ez ennél is nagyobb arányban érvényesül. A fiatalok, a nők és az osztályfőnökök inkább buzdítanák diákjaikat, mint a régebben tanítók, a férfiak, illetve jelenleg nem osztályfőnök pedagógusok.

A pedagógusok véleménye a középiskolákba való felvételkor érvényesülő szempontok fontosságáról (%)

	Ált. iskolai tanulmányi eredmény	A felvételin nyújtott teljesítmény	A szemé- lyes össz- benyomás	A család anyagi helyzete	Kapcso- latok	Egyéb
Budapest	45,8	62,5	14,6	6,2	25,0	2,1
Vidéki városok	43,9	63,7	12,1	11,7	24,7	3,6
Kistelepülések	51,8	42,0	17,3	13,6	28,4	3,7
Pályán: 0-5	47,7	50,0	18,2	9,1	22,7	9,1
töltött 6-20	44,9	60,2	14,8	10,8	25,6	4,5
évek 21-	47,7	59,1	9,8	12,1	25,8	3,0
Férfi	49,4	58,2	11,4	11,4	29,1	6,3
Nő	45,8	58,6	13,9	10,1	24,2	4,0
Ranghely	2.	1.	4.	5.	3.	6.

Míg a pedagógusok a *pálya- és iskolaválasztás* terén a legfontosabb szempontban (*egyéni érdeklődés*) egyetértenek, a férfiak rangsora némiképpen eltér női kollégáikétól: előbbieket az *elérhető jövedelem nagyságát*, utóbbiakat a *biztos munkalehetőséget* teszik a második helyre.

A vidéki városokban és kistelepüléseken élő pedagógusok fontosabb pályaválasztási szempontnak tartják a szülők véleményét, mint a fővárosiak – ez nem meglepő, hiszen a tradíciók vidéken általában nagyobb szerephez jutnak. Azt is ki kell emelnünk, hogy a pedagógusok a „protekción” jobban érvényesülő tényezőnek tartják, mint a gyermekről a felvételi vizsgán kialakult összbnyomást.

A pedagógusok véleménye a pályaválasztás legfontosabb szempontjairól

	Budapest	Vidéki városok	Kistelepülések
1.	egyéni érdeklődés	egyéni érdeklődés	egyéni érdeklődés
2.	biztos munkalehetőség	biztos munkalehetőség	biztos munkalehetőség
3.	képességeknek megfelelés	szülők véleménye	szülők véleménye
4.	jövedelem nagysága	jövedelem nagysága	jövedelem nagysága
5.	szülők véleménye	képességeknek megfelelés	képességeknek megfelelés
6.	továbbtanulási lehetőség	továbbtanulási lehetőség	továbbtanulási lehetőség
7.	változatos munka	könnyű bekerülni	könnyű bekerülni
8.	könnyű bekerülni	barátok véleménye	változatos munka lehetősége

A pedagógusok szerint – az utóbbi évtized gazdasági-társadalmi változásainak megfelelően – a szakmák népszerűségi rangsora is átrendeződött. Ez látható, ha megtekintjük, hogy a pedagógusok melyik foglalkozásokat tartották a legkeresettebbeknek, illetve visszatekintünk a manapság frekvenciált iskolák táblázatára. A rangsor alsó fele („Mely szakmákat nem javasolná tanítványainak?”) is informatív, néhány foglalkozás, amely tíz évvel ezelőtti vonzónak számított, most átkerült a „feketelistára”. (Hogy a változások jobban követhetők legyenek, az általuk megjelölt pályákat két részre bontottuk aszerint, hogy melyik igényel közép-, illetve felsőfokú végzettséget.) Feltűnő – sőt, megdöbbentő, hogy a pedagógusok saját pályájukat mennyire nem ajánlanák diákjaiknak. Érdemes elgondolkodni, mi lehet a mögött, hogy ilyen nagyfokú nivellálódást éreznek saját pályájukat illetően, továbbá érdemes számításba venni, hogy ennek mi lehet a következménye – mind az oktatás-nevelés, mind a pedagógiai munkaerőpiac területén.

A pedagógusi pálya átértékelődése mellett – jellemzően a jelen gazdasági és munkaerőpiaci viszonyokra – a mezőgazdasági, közlekedési, egészségügyi és építőipari foglalkozások „csúsztak le” számottevően.

A pedagógusok szerint a 10 évvel ezelőtti legnépszerűbb pályák		Amit semmiképpen nem javasolnának tanítványaiknak	
Középfokú	Felsőfokú	Középfokú	Felsőfokú
1. kereskedelmi	orvosi	egészségügyi	pedagógus
2. közlekedési	jogi	mezőgazdasági	katonai
3. idegenforgalmi	pedagógus	kereskedelmi	műszaki
4. közép. műszaki	műszaki mérnöki	textilipari	agrár
5. építőipari	gazdasági	vegyipari	tanítói/óvodaped.
6. egészségügyi	tanítói/óvodaped.	közlekedési	orvosi
7. textilipari	bölcsész	műszaki	művészeti
8. élelmiszeripari	katonai	építőipari	jogi
9. közg.-postaforg.	természettudományi	közg.-postaforg.	bölcsész
10. mezőgazdasági	egyéb	katonai	természettudományi

A „karrier” fogalma

Vizsgálatunkban egy szonda-szerű módszert választottunk, hogy megkíséreljünk hozzávetőleges képet kapni azokról a célokról és értékekről, amelyek a pályaválasztás motivációs hátterében munkálnak. A kérdőívek végén feltettük a kérdést: „Mit jelent számodra a »karrier«? Milyen más szót vagy szavakat juttat eszedbe?” A felnőttektől pedig – emellett – még arra a kérdésre is választ vártunk, hogy mit jelenthet a „karrier” kifejezés a gyermek(e) számára, illetve miben tér el egymástól az *iskolai* és az *életpálya-karrier*. Bár nincs okunk feltételezni, hogy az emberek saját jövőképüket mindenképpen azonosítják a „karrier” közös és szubjektív konnotációival, mégis ezzel a szóval – amely a köznyelvben az életpálya képzetvilágába tartozik – próbáltunk meg olyan asszociációkat előhívni, amelyek reprezentálhatják a jövővel, a foglalkozással és az életpályával kapcsolatos tartalmakat.

A gyerekek 21,5 %-a erre a kérdésre nem válaszolt, vagy pedig azt írta, hogy nem fontos számára. Ez – ebben a korban – teljesen normálisnak tekinthető. Azokat a szavakat, amelyek a leggyakrabban jutottak a vizsgált személyek eszébe, az alábbi táblázat tartalmazza. Összességében a gyermekek 71, a szülők 34, a pedagógusok 28 fogalmat említettek meg a karrier szinonimájaként.

A „karrier” szó leggyakoribb korrelátumai

Gyermek			Szülő		Pedagógus	
Fogalom	%		Fogalom	%	Fogalom	%
1. Pénz	58,0	Biztos megélhetés	42,4	Pénz	56,0	
2. Siker	47,0	Siker	32,8	Biztos megélhetés	38,3	
3. Hírnév	31,0	Pénz	21,9	Biztos munkalehet.	18,8	
4. Biztos megélhetés	13,6	Jó munka	18,5	Siker	13,4	
5. Jó munka	12,0	Nem fontos neki	16,3	Elismertség	8,7	
6. Elismertség	12,0	Elismertség	14,6	Szabadidő, kevés munka	8,1	
7. Biztos munkalehet.	6,9	Nem tudja a gyerek	10,8	Hírnév	6,7	
8. Előmenetel	6,6	Előmenetel	10,0	Vezető pozíció	6,7	
9. Boldogság	6,3	Önmegvalósítás	8,9	Előmenetel	6,4	
10. Életcél	4,6	Hírnév	7,6	Még nem fontos	6,4	

A táblázatban feltüntetett adatokat elemezni nem szükséges. Az összes szó közül azon fogalmak gyakorisága, amelyek szoros kapcsolatban vannak a *pénzzel*, az *anyagi javakkal* – 79,5 %. Ez az arány is alátámasztja azokat az adatokat, amelyek a társadalomban egyre inkább erősödő egyoldalúságot húzzák alá. Ezt, illetve az e fölötti aggodalmukat egyébként a szülők és a pedagógusok – akarva-akaratlanul – ki is fejezték a kérdőívnek azon részében, amelyben saját szavaikkal válaszolhattak a fent leírt kérdésre. A válaszok igen gyakran tartalmaztak bizonytalanságra, szorongásra (!) utaló megjegyzéseket.

Záró megjegyzések

A három csoportban kapott válaszok jellemző módon tükrözik a jelenlegi gazdasági-egzisztenciális állapotok bizonytalanságait. Ez leginkább talán a választott (preferált) szakmák/iskolák világának *egysíkúságában* ragadható meg, amely egyáltalán nem tükrözi a társadalom (elvárható) sokszínűségét, hanem a biztos megélhetés és a magas jövedelem egyoldalú értékvilágát emeli ki; azt mutatja meg, hogy az anyagi javak kimagasodnak a többi emberi érték közül; utóbbi jelenség tendenciájában mindenképpen egy intellektuális-szellemi-szociális nivellálódáshoz vezet. Az önmegvalósítás szerves részét alkotó *hivatás* fogalma leértékelődött.

A *gyerekek* pályaválasztásra irányuló válaszait tekintve nem tapasztaltunk jelentős eltérést a saját és szülei elképzelései között. Valószínűsíthető, hogy ebben az életkorban a mentális és a hivatásfejlődés még nem esik egybe, bár kapcsolatuk feltétlenül szoros, mivel utóbbit a mentális szinttől erősen függő középiskola-választás jelentősen befolyásolja. Ez a kapcsolat azonban még nem stabil: nagyrészt a szülők javaslatait tükrözi. A gyerekek nem ismerik az elérhető pályák világát; *ismereteik felszínesek, választásukban többnyire a formai elemek a meghatározók.*

Néhány mutatóból (például a választott szakmák nagyobb szóródása, a különórák magasabb látogatottsága, a hagyományos családszerkezet nagyobb aránya), úgy tűnik, a *vidéki kisvárosi* közeg kissé stabilabb, jó értelemben konzervatívabb, családcentrikusabb, mint a budapesti vagy a falusi közeg, élettér.

A pedagógusok a *középközpontba való bejutás* kérdését racionálisan, a szülők és a gyerekek pedig vágyvezérelten kezelik. Ez érthető, de utóbbi gyakran vezethet irreális választásokhoz. A középiskolai képzési szintek megítélését tekintve első helyen a *gimnázium* áll, ezt követi a szakközépiskola, majd a szakmunkásképzők és a szakiskolák következnek. A bekerülési esély megítélése – a gyerekek és a szülők részéről – fordított sorrendű. Az előbbieket következtében fennáll annak a lehetősége, hogy a szakközépiskola (a legtöbb „szolgáltatás” miatt) a többi iskolatípus rovására irreálisan preferálttá válik.

A *media* az ismert közvélemény-befolyásoló képességéhez képest igen csekély szerepet tölt be a pályaválasztás „információs háttérében” – ez különösen a községekben nyilvánul meg. Szükségesnek látszik egy folyamatosan és jól követhető ismeretterjesztő, az önismeretet segítő és pályakepeket bemutató hiteles tájékoztatás, amelyet talán még az iskola keretein belül is fel lehetne használni.

A pályaaorientáció alapjait illetően észrevehető egy *polarizációs tendencia*, amely a lakosság különböző rétegeinek egymástól való elszakadását vetíti előre. Ez egyrészt a szülők iskolázottsága, másrészt az anyagi helyzetűtől függő, fizetett különórák mentén valósul meg.

Az *iskola oktató és nevelő munkájának hatékonysága* nagyrészt attól függ, hogy milyen mértékben sikerül *intellektuálisan aktivizálni a tanulókat*. Úgy tűnik, az általános iskolák nagy része *csekély mértékben képes eleget tenni e feladatnak*: a gyermekek közül sokan nem vonódnak be az iskolai munkába, inkább passzívan „elszenvedik” az iskolai hatásokat. E mentális sajátosságok a pályaválasztás alapjául is szolgáló identifikációs lépések késését és félreirányulását is eredményezik. Figyelemre méltó, hogy – településtípustól függetlenül – a gyenge tanulók nagyon csekély mértékben vesznek részt különórákon (a korrekciós órákat is ideértve).

Az *elhelyezkedési gondok* megjelenése kétféle stratégiát állított a pályaválasztók és szüleik elé: vagy *nagyon magasan kvalifikált iskolát* (és majdan szakmát), vagy pedig *több szakmai képezést* választanak. Ezek a társadalomban egyre elterjedtebb attitűd- és értékbeli tendenciák közép- és hosszú távon jelentős kihatással lehetnek a munkaerőpiac kereslet-kínálat arányaira is.

Végül megjegyezzük, hogy eredményeink az országos szinten megszüntetett vagy más intézményekbe olvasztott *pályaválasztási tanácsadók* hiányát is tükrözik. Jelenlegi, érték-átalakulásokat élő (és azzal mit kezdeni gyakran nem képes) társadalomban szükséges volna egy szakmailag megalapozott, családdal, gyerekkel, pedagógussal való kapcsolattartás annak érdekében, hogy a fejlődésben levő gyermek személyiségének különböző aspektusai – így talán kissé nagyobb eséllyel – megfelelő, egységes struktúrába rendeződjenek.

GEBAUER FERENC